

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) www.economy.nayka.com.ua | № 12, 2021 | 30.12.2021 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2021.12.95](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.12.95)

УДК 330.15

Н. М. Соколова,
к. е. н., Національний транспортний університет, Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0003-0678-8882
Н.Г. Пархоменко,
к. х. н., Національний транспортний університет, Київ, Україна
ORCID ID: 0000- 0002-6741-9397

РОЛЬ ПРИРОДОРЕСУРСНИХ ПЛАТЕЖІВ В УМОВАХ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

N. Sokolova
PhD in Economics, National University of Transport, Kyiv, Ukraine
N. Parkhomenko
PhD in Chemistry, National University of Transport, Kyiv, Ukraine

THE ROLE OF NATURAL PAYMENTS IN THE CONDITIONS OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

В статті проаналізовано основні тенденції надходження зборів за використання природних ресурсів, зокрема плати за користування надрами, збору (рентної плати). Розглянуто сутність і значення природоресурсних платежів в умовах сталого економічного розвитку. Досліджено особливості чинного законодавства щодо встановлення плати за природокористування та обґрунтовано необхідність створення ефективного інституційного забезпечення стосовно контролю податкових органів за стягуванням платежів за природні ресурси та їх оцінка. Розглянуто механізми використання природно-ресурсного потенціалу України. Встановлено, що платежі за користування природними ресурсами – це один з найважливіших компонентів економічного механізму природокористування. Аналіз досвіду зарубіжних країн показує, що ефективне регулювання природи може здійснюватися при використанні двох видів платежів за природні ресурси: за їх вартість і за право користування природними.

The article analyzes the main trends in the receipt of fees for the use of natural resources, including fees for subsoil use, collection (rent). The essence and significance of natural resource payments in the conditions of sustainable economic development are considered. The peculiarities of the current legislation on the establishment of fees for nature use are studied and the need to create effective institutional support for the control of tax authorities over the collection of payments for natural resources and their evaluation is substantiated. Mechanisms for using the natural resource potential of Ukraine are considered. It is established that payments for the use of natural resources are one of the most important components of the economic mechanism of nature management. Analysis of the experience of foreign countries shows that effective regulation of nature can be carried out while using two types of payments for natural resources: for their costs and for the right to use natural objects within a certain area. The first type of payments regulates the intensity of the

use of natural resources and ensures the accumulation of funds for their reproduction and protection. Payments for the right to use natural resources are designed to regulate the distribution of territory between competing species. At the expense of receipts from these payments it is possible to carry out financing of nature protection, social and other shortcomings of the given territory. The level of these payments should correlate with market prices for relevant raw materials, taking into account supply and demand, and at the same time contribute to resource conservation goals. Thus, in the conditions of sustainable economic development, the organizational and economic mechanism of environmental management should ensure effective interaction and coordination of various state and public organizations involved in environmental protection at different levels: state, regional and local. They must be independent in organizational, legal and financial terms from the executive branch of government and act within the relevant environmental legislation.

Ключові слова: економічна оцінка природних ресурсів; природоресурсні платежі; земельна рента; земельні ресурси; сталий розвиток.

Key words: economic assessment of natural resources; natural resource payments; land rent; land resources; sustainable development.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Відомо, що всі виробничі ресурси є обмеженими і рідкісними. Особливо гостро ця економічна проблема стоїть перед такими основними компонентами природних ресурсів як земля, лісові ресурси, родовища корисних копалин, водні ресурси, тваринний світ, які людина використовує у процесі виробництва різноманітних благ і без яких неможлива господарська діяльність. Наслідки економічної діяльності призвели до забруднення життєво важливих видів ресурсів та деградації навколишнього середовища.

В Україні як і в інших країнах існує система методів управління природоохоронною діяльністю, що включає адміністративні, економічні та ринкові методи. Вона повинна враховувати взаємовплив людини, виробництва та природи. Економічні методи управління процесом природокористування належать до найпоширеніших у світовій практиці. На сьогодні прийнято виділяти наступні економічні стимули в управлінні природоохоронною діяльністю: плата за забруднення навколишнього середовища, збори за спеціальне використання природних ресурсів, податки за забруднення навколишнього середовища, екологічне страхування, субсидії.

Економічний механізм екологічного регулювання в Україні ґрунтується на концепції платності природокористування, охоплює систему економічних інструментів, спрямованих на акумулювання матеріальних ресурсів для реалізації природоохоронних програм та на спонукання товаровиробників до підвищення екологічності застосовуваних технологій і власної продукції [3]. Застосування економічного механізму екологічного управління призвело до запровадження основ платного природокористування та дало можливість забезпечити надходження фінансових ресурсів для ліквідації наслідків забруднення довкілля. У механізмі платежів реалізований принцип «забруднювач платить», що стимулює підприємця впроваджувати екологічні технології і здійснювати природоохоронні заходи. Але цей принцип поки що погано працює: легше заплатити за забруднення, чим будувати очисні споруди при дефіциті інвестиційних засобів. Істотним недоліком системи платежів є той факт, що в їхню основу не закладені відтворювальний і компенсаційний принципи, що пояснюється слабкою економікою підприємств-забруднювачів і має такий наслідок, як відсутність у них стимулюючих функцій для реалізації умов екологічної безпеки. Вперше на міжнародному рівні принцип «забруднювач платить» був обґрунтований Організацією економічного співтовариства і розвитку в 1972 році. З цього часу вказаний принцип став активно використовуватись в законодавчій практиці європейських та інших країн світу. В Україні принцип «забруднювач платить» було запроваджено в 1991 році Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища». В системі регулювання суспільних відносин в галузі охорони довкілля плата за забруднення несе велике різноманітне навантаження — стимулююче, координаційне, контролююче та компенсаційне. [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ключові механізми та практичні результати екологізації економіки знайшли своє відображення в працях основоположників балансових методів дослідження В. Леонтьєва, Д. Форда, Дж. Неймана, М. Морішіма, Д. Гейла, М. Медоуза, Дж. Форрестера та інших. Як показав аналіз нормативно-правових документів та в цілому наукової літератури з питань еколого - економічної взаємодії (за авторством як вітчизняних, так і зарубіжних вчених), особливо гостро дана економічна проблема в сучасних умовах проявляється через наслідки економічної діяльності суспільства, що призвели до забруднення життєво важливих видів ресурсів та деградації навколишнього середовища. Саме цим зумовлена необхідність дослідження економічної природи платежів і механізмів використання природно - ресурсного потенціалу України. Пошуку шляхів удосконалення економічного механізму природокористування давно стала об'єктом економічних досліджень, але й досі не розкрита повною мірою. Серед учених, які працюють у цьому напрямі,

можна виділити наукові роботи О. Стахова, С. Линника, Н. Андрєвої, А. Карпука, О. Величка. Отримані наукові результати дали можливість обґрунтувати доцільність упровадження економічних інструментів у природоохоронну діяльність.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у дослідженні етапів розвитку форм платежів за природокористування які застосовуються в Україні та визначення їх економічного змісту та ролі в період сталого розвитку країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Еколого – економічний механізм природоохоронної діяльності діє з 1991 року з прийняттям Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1].

Економічний механізм природокористування і природоохоронної діяльності базується на :

1. Засадах платності за спеціальне використання природних ресурсів, забруднення та шкідливий вплив на довкілля.

2. Цільовому використанні коштів отриманих від екологічних зборів та платежів на ліквідацію джерел забруднення і відновлення та підтримання природних ресурсів в належному стані.

Кошти фондів охорони навколишнього природного середовища можуть використовуватися тільки для цільового фінансування природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів, в тому числі наукових досліджень з цих питань, а також заходів для зниження впливу забруднення навколишнього природного середовища на здоров'я населення.

Вихідними положеннями концепції платного природокористування є встановлення порядку загального і спеціального використання природних ресурсів, а також поділ їх на дві групи - державного і місцевого значення. Загальне природокористування гарантує громадянам право на безплатне використання природних ресурсів для задоволення їх життєво необхідних потреб (оздоровчих, естетичних), спеціальне - здійснюється через їх надання у володіння, користування або оренду для ведення діяльності на платній основі.

Введення платного природокористування покликане розв'язати таке коло питань:

- створення економічних умов для прискореного розвитку ринкових відносин у цій сфері та приведення всієї системи природокористування в Україні у відповідність з практикою найбільш розвинутих країн і міжнародними стандартами;

- стимулювання комплексного, раціонального використання природних ресурсів і створення для нього відповідних науково-технічних передумов;

- вирівнювання умов господарювання при використанні природних ресурсів різної якості та доступності;

- розширення інвестиційних можливостей щодо соціально – економічного розвитку відповідних територій;

- забезпечення узгодження загальнодержавних інтересів з інтересами територій шляхом збалансованого розподілу коштів, що одержуються від плати за природні ресурси, між республіканським та місцевим бюджетами.

Система платежів включає в себе:

1) платежі за право користування природними ресурсами (розробка родовищ, лісозаготівель, відбору води, заготівель рослинної сировини);

2) платежі по відшкодуванню затрат на охорону і відтворення природних ресурсів;

3) платежі за нераціональне і понадлімітне використання природних ресурсів (економічні санкції).

Система екологічних платежів (екологічне оподаткування) в Україні виконує дві основні функції:

1) збору і накопичення необхідних фінансових засобів для реалізації заходів екологічної спрямованості;

2) формування економічних мотивів екологізації процесів виробництва і споживання товарів і послуг.

При цьому ставки платежів (зборів) повинні відповідати декільком вимогам:

а) відбивати основні закономірності (пропорції) впливу різних екодеструктивних факторів на економічні інтереси господарюючих суб'єктів;

б) підтримувати рівновагу між інтересами виробників і споживачів продукції;

в) враховувати загальну економічну ситуацію в країні і не викликати тотальних руйнувань економічної системи (зокрема масового руйнування підприємств) [5]. Система платного природокористування в Україні включає дві підсистеми:

1) система зборів за використання природних ресурсів;

2) система платежів за порушення природного середовища.

Система зборів за використання природних ресурсів формується на основі декількох ключових елементів:

- ліцензій на використання природних ресурсів, тобто дозволів на використання певних кількостей конкретних видів ресурсів; система розробляється і затверджується екологічними підрозділами національних і місцевих рівнів;

- нормативів використання природних ресурсів;

- порядку зборів;

- ставок зборів (платежів) за використання природних ресурсів;

- систему розподілу зібраних коштів між різними рівнями господарювання.

В Україні встановлені збори за такі види природних ресурсів: земельні, водні, мінеральні, лісові, тваринні, рослинні, радіочастотний ресурс.

Система платежів за порушення природного середовища включає такі основні елементи:

- порядок вилучення коштів у економічних суб'єктів;
- ставки платежів, що встановлюють певну відповідність між кількісними показниками впливу на природне середовище і величиною вилучення коштів;
- допустимі межі порушення середовища; як правило, ставки за понадлімітне порушення середовища збільшуються в 3-3,5 рази; змінюється і порядок віднесення платежів; платежі за порушення середовища в межах лімітних значень відносяться на виробничу собівартість підприємств, платежі за понадлімітний вплив на середовище вилучаються з прибутку;
- порядок розподілу зібраних коштів.

В Україні діє система платежів (зборів) за такі види впливу на довкілля:

- забруднення атмосфери (стаціонарними та пересувними джерелами);
- забруднення води;
- розміщення твердих відходів;
- шкода рослинам і тваринам;
- шкода природно-заповідному фонду;
- аварійне забруднення довкілля.

В межах екологічного моніторингу проводиться державна екологічна інспекція, яка здійснює контроль за дотриманням екологічного законодавства, екологічних нормативів, встановлює рівень відхилень від встановлених норм, визначає штрафні санкції за допущені відхилення. Для запобігання шкоді навколишньому середовищу, нераціональному використанню природних ресурсів в Україні проводиться екологічна експертиза, якій підлягають проекти схем розвитку і розміщення продуктивних сил, розвитку галузей економіки, генеральних планів населених пунктів та інша передпланова та передпроектна документація; техніко-економічні обґрунтування та розрахунки, проекти будівництва та реконструкції суб'єктів господарювання; документація зі створення нової техніки, технології, матеріалів; проекти інструктивно-методичних і технічних актів з регламентації господарської діяльності; техніко-технологічні рішення, впровадження яких може призвести до порушення екологічної рівноваги та безпеки [2].

В Україні здійснюється державна, громадська та інші види екологічної експертизи. Її проведення є обов'язковим у процесі законотворчої, управлінської, інвестиційної, господарської та іншої діяльності. Адміністративним важелем регулювання оптимального використання природних ресурсів виступають ліміти. Вони визначають норму використання мінеральних ресурсів, лісів, води, землі, яка не призводить до порушення екологічної рівноваги. Важливим інструментом регулювання природоохоронної діяльності виступає фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища. Фінансування заходів природоохоронного характеру здійснюють підприємства, організації та установи з прибутку, отримуючи певні пільги в його оподаткуванні. Формування коштів на охорону природного середовища відбувається за рахунок плати за спеціальне використання природних ресурсів, забруднення довкілля, погіршення характеристик природних ресурсів. Основним джерелом надходжень до бюджетів вважається плата за спеціальне використання природних ресурсів. Вона визначається на основі диференційованих нормативів плати за кожний вид ресурсу та лімітів їх використання. Витрати за цими платежами в межах лімітів відносяться на операційні витрати підприємства, а позалімітні витрати – на його прибуток. Плата за забруднення навколишнього природного середовища встановлюється на основі лімітів викидів і скидів забруднених речовин у природне середовище, захоронення відходів та інших шкідливих впливів. Ці платежі здійснюються за рахунок прибутку підприємств, організацій чи окремих громадян. Платежі за погіршення характеристик природних ресурсів в результаті їх господарського використання – зниження родючості ґрунтів, продуктивності лісів тощо. Вищезазначені платежі надходять до державного та місцевого бюджетів і спрямовуються на заходи з відтворення природних ресурсів, підтримання їх у належному стані [6].

Формуючи загальну стратегію природокористування, держава гарантує певний рівень дії економічного механізму забезпечення ресурсозберігаючої оцінки цих ресурсів. Щодо цього питання існує два підходи. Перший ґрунтується на теорії трудової вартості, згідно з якою природні ресурси не є продуктом праці і не мають вартості та її грошового вираження - ціни. Другий підхід ґрунтується на визначенні ціни на природні ресурси на основі теорії диференціальної ренти. Економічній оцінці підлягають ті елементи природи, які пов'язані з виробничими відносинами і відображають корисну значимість. Як показує світова практика, найбільш дійовими економічними методами є ті, що впливають на ринок як шляхом трансформації зовнішніх витрат (по компенсації збитку) у внутрішні (тобто витрати по відтворенню забруднень, які включаються у собівартість), так і на ціну товарів, отже - і на їх конкурентоспроможність. Витрати по компенсації збитку відображають ефект, що справляє вплив на третю особу, яка безпосередньо не споживає даний продукт.

В теоретико-методологічному плані встановлення режиму платності для ресурсів найтісніше пов'язане з рентними відносинами, які притаманні товарному виробництву та проявляються в рамках ринкового механізму дією закону вартості. Плата за право користування надрами розглядається як форма реалізації економічних відносин між їх власником (в особі держави) та суб'єктом господарської діяльності, який здійснює їх експлуатацію. Платежі за право видобування наближені до платежів типу "роялті" (платіж власнику землі за право використання, розпорядження), які практикуються у гірничодобувній промисловості більшості країн

світу. Роялті стягуються у формі початкового, а також наступних регулярних платежів. Вони достатньо різноманітні за видами і можуть встановлюватися як у вигляді твердо визначених сум (ставок), так і у відносних показниках, найчастіше у процентах від вартості видобутих корисних копалин. Україні слід орієнтуватись, на наш погляд, на роялті, оскільки, по-перше, в державі добре не налагоджена податкова служба, яка була б здатною вирішувати складні проблеми оподаткування з прибутку; по-друге, спостерігається дефіцит коштів для участі в інвестуванні широких програм і, тим більше, в інвестиційному ризику; по третє, гірничодобувна діяльність на місцях не забезпечує достатнього прибутку, що підлягає оподаткуванню.

Плата за право використання мінеральних ресурсів у економічному механізмі її стягнення (з доходу, балансового прибутку) входить до складу собівартості продукції. Впровадження таких платежів може негативно відбитися на економіці базових галузей народного господарства, що, однак, не повинно служити основою для відмови або припинення впровадження цих платежів, враховуючи їх важливу суспільно-економічну функцію. Потрібно встановити спеціальний режим впровадження платежів і одночасно переглядати весь пакет податків у видобувних галузях, щоб забезпечити необхідний їхній баланс в інтересах усього народного господарства України [7].

Нині діючий закон "Про охорону навколишнього середовища" не містить окремої статті, присвяченої врегулюванню плати за природокористування, але це не означає, що із сучасних правовідносин виключена платність природокористування. Даному принципу відповідає норма Закону "Про охорону навколишнього середовища" (Платність природокористування), відповідно до якого, плата за природні ресурси (земля, надра, вода, ліс і інша рослинність, тваринний світ, рекреаційні й інші природні ресурси) стягується:

- за право користування природними ресурсами в межах установлених лімітів;
- за понадлімітне і нераціональне використання природних ресурсів;
- на відтворення й охорону природних ресурсів.

Однією з головних проблем низької прибутковості платежів за природні ресурси є явно занижені ставки плати і високий рівень тіньової діяльності. Особливо слід відмітити недосконалість системи розподілу доходів від надходжень плати за водні об'єкти. У порушення діючого водного законодавства і конституційних норм доходи від плати за водні об'єкти цілком передаються в бюджети суб'єктів України. Специфічними особливостями природно-ресурсного потенціалу країни є його розмаїтість, а також масштабність і комплексність входних у нього елементів. Одночасно для природних ресурсів України в багатьох випадках характерні, з одного боку, слабка задіяність у господарському використанні, а з іншого боку – складність і високий рівень витрат по їхньому освоєнню.

Аналіз досвіду зарубіжних країн показує, що ефективне регулювання природокористування може здійснюватися при одночасному використанні двох видів платежів за природні ресурси: за їхню витрату (споживання) і за право користування природними об'єктами в межах визначеної території. За допомогою першого виду платежів регулюється інтенсивність використання природних ресурсів і забезпечується нагромадження засобів на їхнє відтворення й охорону. Платежі за право користування природними ресурсами покликані регулювати розподіл території між конкуруючими видами природокористування. За рахунок надходжень від цих платежів можна здійснювати фінансування природоохоронних, соціальних і інших нестатків даної території. Рівень цих платежів повинен корелювати з ринковими цінами на відповідну сировину урахуванням попиту і пропозиції і, одночасно, сприяти цілям ресурсозбереження. Саме тому в умовах переходу до сталого економічного розвитку пріоритет повинний бути відданий невичерпному природокористуванню, охороні і відтворенню природних ресурсів. Тому ресурсні платежі повинні бути економічно значимими, мати істотну питому вагу в загальній структурі податків. Три групи податкових платежів покликані скласти систему оподаткування в сфері природокористування: податки за право користування природними ресурсами; платежі на відтворення й охорону природних ресурсів; платежі за понадлімітне і нераціональне використання природних ресурсів. Податкова система повинна забезпечувати вилучення економічної ренти на користь усього суспільства.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Становлення економічного механізму платного природокористування пов'язане з розробкою фундаментальних науково-методичних проблем з економічного обґрунтування оптимального рівня платежів, пошуку ефективних способів розрахунку, контролю і вилучення платежів, доцільних схем розподілу відповідних коштів. Вирішення такого об'ємного і складного кола питань потребує тривалого часу. Слід відмітити, що екологічне оподаткування в Україні потрібно удосконалювати, вводячи нові "зелені" податки, які б більш досконало регулювали відносини суб'єктів господарювання з навколишнім середовищем, охороняючи довкілля. При переході до інформаційного суспільства та суспільства сталого розвитку податкову систему потрібно змінювати корінним чином: від оподаткування прибутку і доходу, що зараз здійснюється у переважній більшості держав, потрібно переходити до оподаткування величини екодеструктивного впливу на природу (використання ресурсів та руйнування довкілля).

Чинним природоохоронним законодавством передбачені пріоритетні напрями відтворення та раціонального використання природних ресурсів. Їх реалізація повинна здійснюватися на національному, регіональному та об'єктному рівнях шляхом постійного й послідовного вирішення поточних і перспективних питань екологічної безпеки, охорони довкілля, розвитку та вдосконалення відповідно до стандартів ЄС законодавчої бази, застосування дієвих економічних інструментів.

Аналіз досвіду зарубіжних країн показує, що ефективне регулювання природокористування може здійснюватися при одночасному використанні двох видів платежів за природні ресурси: за їхні витрати і за право користування природними об'єктами в межах визначеної території. За допомогою першого виду платежів регулюється інтенсивність використання природних ресурсів і забезпечується нагромадження засобів на їхнє відтворення й охорону. Платежі за право користування природними ресурсами покликані регулювати розподіл території між конкуруючими видами природокористування. За рахунок надходжень від цих платежів можна здійснювати фінансування природоохоронних, соціальних і інших нестатків даної території. Рівень цих платежів повинен корелювати з ринковими цінами на відповідну сировину з урахуванням попиту і пропозиції і, одночасно, сприяти цілям ресурсозбереження. Таким чином, в умовах сталого економічного розвитку організаційно-економічний механізм управління природозахисною діяльністю має забезпечити ефективну взаємодію та координацію роботи різних державних і суспільних організацій, які займаються охороною навколишнього середовища на різних рівнях: державному, регіональному та місцевому. Вони мають бути незалежними в організаційно-правовому та фінансовому відношеннях від виконавчих органів державної влади і діяти в межах відповідних екологічних законодавств.

Список літератури.

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41, ст. 546. Зміни від 18.11.2012. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 10.12.2021).
2. Про екологічну експертизу: Закон України від 09.02.1995 № 45/95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 8, ст. 54. Зміни від 18.11.2012. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/екологічну%20експертизу> (дата звернення: 10.12.2021).
3. Веклич О.А. Удосконалення інструментів екологічного управління в Україні. *Економіка України*. 1998. № 9. С. 65-70.
4. Дорогунцов С.І., Коценко К.Ф., Хвесик М.А. та ін. Екологія: підручник. Київ: КНЕУ, 2005. 371 с. URL: <https://buklib.net/books/21910/> (дата звернення: 9.12.2021).
5. Мельник Л.Г. Екологічна економіка: підручник. Суми: Університетська книга, 2020. 367 с.
6. Залевська-Шишак А.Д. Основні напрями державного регулювання охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів в Україні. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право: зб. наук. пр.* 2014. Вип. 25. С. 46-54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2014_24_9 (дата звернення: 29.11.2021).
7. Соколовська А.М., Уніговський Л.М., Башко В.Й. Потенціал рентних платежів за видобуток корисних копалин в Україні: монографія. Київ: ДННУ «Акад. фін. управління», 2013. 228 с.

References.

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine “On environmental protection”, Changes from 18.11.2012, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, issue 41, art. 546, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (Accessed 10 Dec 2021).
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine “On ecological expertise”, Changes from 18.11.2012, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, issue 8, art. 54, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/екологічну%20експертизу> (Accessed 10 Dec 2021).
3. Veklych, O.A. (1998), “Improving environmental management tools in Ukraine”, *Ekonomika Ukrainy*, vol. 9, pp. 65-70.
4. Dorohuntsov, S.I. Kotsenko, K.F. Khvesyk, M.A. and others (2005), *Ekolohiia: pidruchnyk* [Ecology: a textbook], KNEU, Kyiv, Ukraine, P. 371, available at: <https://buklib.net/books/21910/> (Accessed 09 Dec 2021).
5. Melnyk, L.H. (2020), *Ekolohichna ekonomika: pidruchnyk* [Ecological economics: a textbook], Universytetska knyha, Sumy, Ukraine, P. 367.
6. Zalievska-Shyshak, A.D. (2014), “The main directions of state regulation of environmental protection and rational use of natural resources in Ukraine”, *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriiia 18: Ekonomika i pravo: zb. nauk. pr.*, vol. 25, pp. 46-54, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2014_24_9 (Accessed 29 Nov 2021).
7. Sokolovska, A.M. Unihovskiy, L.M. and Bashko V.Y. (2013), *Potentsial rentnykh platezhiv za vydobutok korysnykh kopalyn v Ukraini: monohrafiia* [Potential of rent payments for mining in Ukraine: monograph], DNNU «Akad. fin. upravlinnia», Kyiv, Ukraine, P. 228.

Стаття надійшла до редакції 20.12.2021 р.